

PAPER DETAILS

TITLE: MAKBER ve MEZARLIK SIIRLERINDE ÖLÜM VE ÖTESİ

AUTHORS: Abdulhakim TUGLUK

PAGES: 261-276

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1424681>

ULUSLARARASI DİL, EDEBİYAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE RESEARCHES МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ, ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ	Cilt: 3, Sayı: 2, 2020
	Vol: 3, Issue: 2, 2020
	Sayfa – Page: 261-276
	E-ISSN: 2667-4262
	

MAKBER VE MEZARLIK ŞİİRLERİNDE ÖLÜM VE ÖTESİ

DEATH AND BEYOND IN MAKBER AND MEZARLIK POEMS

Abdulahkim TUĞLUK*

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
 Geliş: 15.10.2020 Kabul: 16.12.2020	Abdülhak Hâmid'in <i>Makber</i> adlı şiiri, Türk edebiyatında ölümün işlenmesi bakımından bir milat olmuştur. Abdülhak Hâmid'in başına uzun bir mukaddime ilave ederek yayımladığı <i>Makber</i>, insanın ölüm ve sonrasına dair çıkmazlarını konu edinir. Ölüm ve sonrasının kavrayışındaki güçlüğü temas eden Hâmid'in aksine Mehmet Âkif, <i>Mezarlık</i> adlı şiirinde ölümün mekânsal belleği olan durgun ve donuk bir mezardan canlı bir tarih çıkarır. Bu itibarla <i>Mezarlık</i>, <i>Makber</i>'den farklı olarak insanın ölüm ve ötesine karşı olan çekingenliği kırmaya çalışır. <i>Makber</i>, ölümü felsefî bir derinlikle ele alır. Ancak bu derinlik, insanın ölümden duyduğu endişe ve korkuyu gidermediği gibi daha da çoğaltır. <i>Mezarlık</i> ise ölümü mavera zemininde estetize eder. Bu zeminde mezarlık bütün bileşenleriyle olumlu bir çağrışıma sahiptir. Çalışmamızda Abdülhak Hâmid'in <i>Makber</i> ve Mehmet Âkif'in <i>Mezarlık</i> şiirleri ekseninde ölüm ve ötesine dair söylemler irdelenecektir. Böylelikle şairlerin çıkış noktalarının ölüm algısını nasıl şekillendirdiği de ortaya konulmuş olacaktır.
Anahtar Kelimeler: Ölüm, Makber, Mezarlık, Abdülhak Hâmid, Mehmet Âkif.	
Araştırma Makalesi	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
 Received: 15.10.2020 Accepted: 16.12.2020	<i>Makber</i> poetry has become a turning point in Turkish literature in terms of the processing of death. <i>Makber</i>, published by Abdülhak Hâmid with a long foreword, deals with the dilemmas of human death and its aftermath. Unlike Hâmid, who refers to the difficulty of understanding death and its aftermath, Mehmet Âkif brings out a living history from a still and dull grave in his poem. In this respect, the <i>Mezarlık</i> tries to break the timidity of man against death and beyond, unlike <i>Makber</i>. <i>Makber</i> adds a philosophical depth to death. However, this depth does not alleviate anxiety and fear of death, it increases it further. The <i>Mezarlık</i> aesthetizes death on the background of the other world. In this background, <i>Mezarlık</i> has a positive connotation with all its components. In our study, the discourses about death and beyond will be examined in the axis of Abdülhak Hâmid's <i>Makber</i> and Mehmet Akif's <i>Mezarlık</i> poems. Thus, it will be revealed how the starting points of the poets shape the perception of death.
Keywords: Death, Makber, Mezarlık, Abdülhak Hâmid, Mehmet Âkif.	
Research Article	

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Iğdır / Türkiye, E-mail: abdulhakimtuugluk@hotmail.com.

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1979-3317>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Tuğluk, Abdulhakim (2020). "Makber ve Mezarlık Şiirlerinde Ölüm ve Ötesi". *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 3 (2): 261-276. DOI: <http://dx.doi.org/10.37999/udekad.834052>.

Extended Abstract

Makber poetry has become a turning point in Turkish literature in terms of the processing of death. *Makber*, published by Abdülhak Hâmid with a long foreword, deals with the dilemmas of human death and its aftermath. Unlike Hâmid, who refers to the difficulty of understanding death and its aftermath, Mehmet Âkif brings out a living history from a still and dull grave in his poem. In this respect, the *Mezarlık* tries to break the timidity of man against death and beyond, unlike *Makber*. *Makber* adds a philosophical depth to death. However, this depth does not alleviate anxiety and fear of death, it increases it further. The *Mezarlık* aesthetizes death on the background of the other world. In this background, *Mezarlık* has a positive connotation with all its components. The similarity of the subject, which is embodied in the title of *Makber* and *Mezarlık* poems, sometimes diverges in content and sometimes becomes closer. Abdülhak Hâmid and Mehmet Akif, who dealt with the place of the dead in their poems, made an effort to clarify a subject that we are alienated by transiting from a limited space to a wide world. It is possible to clearly see fear and hope in the vast realm that they present to our imagination. It is very important for these two poets, who look at the subject from different angles, to present death directly rather than through a metaphor. The notion of death, which tries to walk with doubts, ups and downs and complex questions in Hâmid's poem, focuses on making death be loved with a systematic therapy in Âkif's poem. The reality of death draws attention as one of the main issues not only of literary works but also of other branches of art and many disciplines. Even if it is not explained by any religious factor, death, which can directly form its own area of influence, remains a problem for man. The emotions and reactions of the person who are struggling between not wanting to die at all and the certainty of dying are complex and depressed. The contrast between death and life has been the subject of many poems, and the joy of living against death has been frequently voiced. On the other hand, Islam made a firm judgment that death is not the end but the beginning of an eternal life, and insisted that death must always be remembered. As a matter of fact, religious influences can be clearly seen in the poetry of both Abdülhak Hâmid and Mehmet Âkif. Although *Makber* seems like a poem that does not accept death, Hâmid asks Allah for forgiveness, takes shelter in him and makes the Prophet an intercessor in his poem. The *Mezarlık* was written entirely in this direction. In addition, almost all philosophical ideas, whether they have a religious reference or not, have tried to develop a point of view towards death. However, all our explanations and associations about death have a quality that we can never experience in life. Therefore, all our experiences of death are actually secondary and relative experiences. In our study, the discourses about death and beyond will be examined in the axis of Abdülhak Hâmid's *Makber* and Mehmet Akif's *Mezarlık* poems. Thus, it will be revealed how the starting points of the poets shape the perception of death.

Allah belâni versin ey mevt,

Allah belâni versin ey dehr!... (Tarhan 2013: 77)

Ey mezârîstan, ne âlemsin, ne yüksek fîrâtın

Sende pinhân en güzîn evlâdı insâniyyetin (Ersoy 2012: 37)

Giriş

İnsan için ölüm, tıpkı mevzuatımızda yer aldığı üzere tıbben beyin ve kalp ölümünün gerçekleşmesi durumudur. Bu biyolojik değişim, insanın cismen dünya ile olan alakasının tamamıyla kesilmesi anlamına gelmektedir. Ölümü hariçten gözlemleyen kimse için ise ölüm ayrılık temelinde gerçek anlamını bulmaktadır. Nitekim cismin bir daha geri gelmemek üzere vuku bulan ayrılığı, hayatta kalan için en büyük çıkmazlardan biridir. Nitekim insanı en çok endişeye sevk eden korkulardan biri, sevdiklerinden ayrılma ihtimali olduğu gibi onu en çok korkutan hususlardan biri de kendi ölümünün vuku bulma endişesidir. Bu eksende, ölüm ve

ötesi, sanatçının da başlıca gündem maddesidir. Özellikle ayrılık temelindeki ölüm, şair için zengin bir imaj kaynağıdır. Kimi zaman, “Ölüm Allah’ın emri ayrılık olmasaydı” (Kanık 2002: 47) ya da “Her mihnet kabulüm, yeter ki gün eksilmesin pencereden” (Tarancı 2004: 121) diyecek kadar ölümün beraberinde getirdiği ayrılığa düşman olan şair, kimi zaman da “Ölüm... O geldi mi ne var korkacak? Korkular biter” (Kısakürek 2011: 128) diyecek kadar ölümü dostça karşılar. İşte ölümü farklı uçlarda ele alan iki şairimiz, Abdülhak Hâmid ile Mehmet Âkif, *Makber* ve *Mezarlık* adlı şiirleriyle bu noktada geniş bir değerlendirme yapmamıza imkân tanırırlar.

Makber ve *Mezarlık* şiirlerinin başlığında tecessüm eden mevzu benzerliğinin muhtevada kimi zaman iyiden iyiye ayrıştığı kimi zamansa yakınlaştığı fark edilmektedir. Aslında her ikisi de ölünün mekânını referans alan Abdülhak Hâmid ve Mehmet Âkif, sınırlı bir mekândan metafizik bir âleme geçerek yabancılaştığımız bir konuyu belirginleştirmeye gayret göstermişlerdir. Onların hayalimize sunduğu geniş âlemde korkuların ve ümitlerin pervasızca dolaştığını görürüz. Farklı zaviyelerden meseleye bakan bu iki şairin, ölümü istiareli bir biçimde değil de doğrudan şiirin konusu yapmaları ayrıca dikkate değerdir. Hâmid’de baştan sona kuşkular, iniş çıkışlar ve girift sorular ile karşımıza çıkan ölüm kavrayışı, Âkif’te adeta sistematik terapi eşliğinde ölümü sevdirmeye odaklanır. Bununla birlikte, Abdülhak Hâmid ile Âkif arasında kuvvetli bir rabitanın varlığı ve iki şairin de birbirlerini takdir ettikleri de malumdur. Nitekim Hâmid’in *Hakan* adlı eserini Âkif’e, “*Türkün en büyük şairi muhibbi azizim*”, notuyla, Âkif’in de *Safahât*’ını “*Ümmetin en büyük velinimetini irfanı Abdülhak Hâmid Bey’e*” notuyla ithaf ettiği kaydedilmektedir (Eşref Edib 1938: 169). Bu dostluk bir yana Âkif’in şiirde Hâmid’den üstelik *Makber*’den etkilendiği de bilinmektedir. “*Mehmed Âkif’in henüz on dokuz yirmi yaşlarında vefat eden Cânım Hilmi hakkında notunu ilave ettiği Bir Mersiye’sinde Abdülhak Hâmid’in Makber’inin tesiri kuvvetle hissedilmektedir*” (Tansel 1991: 23). Mithat Cemal de *Mezarlık* şiirinin Hâmid etkisinde yazıldığına işaret eder (1990: 261). *Mezarlık*’ın özellikle ölüm temelinde boyut değiştiren bir şairin sesine tanıklık etmesi hasebiyle Hâmid’den izler taşıdığı doğrudur. Ancak *Makber* ile *Mezarlık*’ın aynı hedefe doğru yürümediği de aşîkârdır.

1. Her İki Şiirin Temeli: Ölüm

Ölüm gerçeği, sadece edebî eserlerin değil diğer sanat dallarının ve birçok disiplinin de temel meselelerindendir. Ölüm, herhangi bir dinî etkenle açıklanmadığında bile doğrudan kendi tesir sahasını oluşturabilecek güçtedir. Korku, kaygı, endişe, merak gibi psikolojik durumlarla doğrudan ilişkili olan ölüm, hayata anlam vermede önemli bir bariyer görevi üstlenmektedir. Kaçınılmaz bir son olan ölümü düşünmek, üzerine kafa yormak ya da o hiç vaki olmayacakmış gibi davranmak muhakkak olan akıbeti değiştirmeyecektir. “*Birey için yaşamı boyunca mutlaka karşılaşacağı tek karşı konulmaz gerçek ölümdür. Bu kaçınılmaz olgu, aynı zamanda bireyin varoluş gerçeğinin temelini de oluşturur*” (Koç 2002: 11). Bu temel üzerine düşünmeyi temel görevlerinden biri olarak gören insan, sağlıklı ve itidalli bir yaşam sürmek ve ölümü doğru bir şekilde anlayabilmek için çaba sarf etmiştir. Ölüm ve yaşam arasındaki tezat, birçok sanat eserine konu olmuş ve yaşama isteği güçlü bir arzu olarak işlenegelmiştir. Ancak ölüme ilişkin tüm açıklamalarımız ve ilişkilendirmelerimiz aktif yaşamda hiçbir zaman deneyimleyemeyeceğimiz niteliğe sahiptir. Dolayısıyla ölüme ilişkin tecrübelerimiz de ikincil bir deneyim niteliği taşımaktadır. Emmanuel Levinas (2016: 11), “*Ölüm ve ölmek ve onların önlenemez olasılıkları hakkında bütün söyleyebileceklerimiz, bütün düşünebileceklerimiz her*

şeyden önce ikinci elden bilgilerdir” der. Yani deneyimlenmeyen ve deneyimlendiğinde ise en azından reel olarak herhangi bir geribildirimde bulunulamayan bir mutlak söz ediyoruz. Ayrıca dinî inancın ağırlığı, dünya görüşü ve kimi ruhsal çıkmazlar da ölümün algılanışında önemli faktörlerdir. Bu bakımdan şairlerin ölüm hadisesine farklı pencerelerden bakmalarını doğal karşılamak durumundayız. Özellikle ölümün hakikatinin anlaşılması noktasındaki dinî referanslar, edebiyatımızda belirgin bir yere sahiptir. Nitekim İslamiyet, ölümün bir son olmayıp sonsuz bir hayatın başlangıcı olduğu hususunda kesin bir hüküm vermiş ve ölümün daima hatırlanması üzerinde hassasiyetle durmuştur. Ancak bu hassasiyette dünya hayatı göz ardı edilmemiş ve insanın yaşamla ölüm arasında dengeyi gözetmesi gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla edebiyatımızda ölüm mevzuunda dinin önemli bir etken olduğunu vurgulamak gerekir. Bakıldığında, hem Abdülhak Hâmid’in hem de Mehmet Âkif’in şiirinde dinî tesirler açıkça görülebilmektedir. *Makber* her ne kadar ölüme karşı bir sorgu ve onu kabullenme gibi görünse de, Hâmid de manzumesinde Allah’tan af dilemekte, ona sığınmakta ve Hz. Peygamber’i şefaataçı yapmaktadır. Her ne kadar *Makber*’e dair yorumlarda felsefî detaylar daha fazla dikkat çekse de bu şiirdeki din vurgusu göz ardı edilmemelidir. *Mezarlık* ise bütünüyle bu doğrultuda kaleme alınmış bir manzumedir.

2. Ölünün Mekânı: Makber ya da Mezar

Ölüm, şair için ne denli zengin bir imaj kaynağı ise mezarlık da şaire o denli güçlü ve zengin bir tefekkür dünyasının kapısını aralamaktadır. Ölünün mekânı olan ve ölüm düşüncesini insanlara hatırlatmada açık bir uyarıcı olan mezar, ayrılığı düşündürmesiyle hüzne, geçmiş mutlulukları yâda vesile olmasıyla bir nebze de olsa sevince kapı açar. Ancak mezarın etrafına yaydığı en keskin ve yoğun duygu ‘korku’dur. Bu korku, ayrılık kaygısı bir yana, toprak altında bütün dünyevî nimetlerden mahrum gibi görünen ölüyle herhangi bir iletişim kurmak istememe noktasında yoğunlaşır. Nitekim mezar, dünyevileşmenin önünde karşıt bir değer olduğundan orası kısa vadede düşman, uzun vadede ise gidileceği muhakkak olan fakat asla istenilmeyen bir kararsızlık mekânıdır. Gidilecek mekâna dair öngörüler azaldıkça da endişe ve korku artar.

Tek bir mezara göre çok daha zengin bir imaj kaynağı olan mezarlık ise etkisinden kurtulmanın zor olduğu güçlü bir tesire sahiptir. Kadim medeniyetimizde sosyal yaşamın canlı bir parçası olan mezarlıklar, her ne kadar günümüzde daha çok şehir dışına yapılsa da, orası, yüz yıl öncesine göre yaşadığı çevrenin ötesini tanımakta oldukça mahir olan insan için hiç de uzak bir mekân değildir. Hatta geçmişten günümüze nispeten en az değişime uğramış mekânların mezarlıklar olduğunu söylemek mümkündür.

Mezar, dış görünüşü itibarıyla hem açık hem de kapalı bir mekân olarak dikkat çeker. Onun ziyaret edilen kısmı, bir ölçüde açık ve ziyaret eden için herhangi bir tehlike içermeyen güvenli bir mekândır. Mezarın içinde olmamanın doğurduğu bu güven, ölüyle aramızda aşılmaz gibi görünen bir duvardır. Bunu, ziyaret edenin dış dünya ile bağını kopar(a)mamasından kaynaklanan itibari bir yabancılaşma takip eder. Mezarın içi, yani ölüye mekân olan kısmı ise farklı bir boyuta geçişin adıdır. Orası zahirde kapalı bir mekândır. Ölü için mühürlü ve tescillidir. Ancak diğer tarafta, ziyaret eden için orası tahayyülün, tefekkürün mekânıdır. Mekânda süreksizleşmeyi yakalamanın sırrı oradadır ve mezar, sonsuzluk imgesini yakalamada etkili bir vasıta.

3. *Makber'e Dair*

Makber'in garip bir alınyazısı var, Naci ve arkadaşlarına karşılık onu okuyan da okumayan da beğendi. (Gündüz Akıncı 1954: 150)

Abdülhak Hâmid, *Makber* sayesinde Türk edebiyatında ölüm temiyiyle anılmış bir şairdir. Bu şiir, şairin Hindistan'da rahatsızlanan ve İstanbul'a dönüş yolunda Beyrut'ta vefat eden eşi Fatma Hanım üzerinden çok katmanlı bir ölüm düşüncesine pencere açmaktadır. Abdülhak Hâmid'in şiirlerinde ölüm elbette *Makber*'den öncesine dayanmaktadır. Ömer Faruk Akün (1959: 20), sevgilinin ölümünün felsefi düşüncelere konu olmaya başlamasının Hâmid'de ilk olarak *Mazi* manzumesiyle gerçekleştiğini ifade eder. Dolayısıyla *Makber*, bu anlamda bir ilk değil belki bir zirve olarak addedilebilir. Öte yandan *Makber* kendisinden önce yazılan bazı manzumelerden izler de taşımaktadır. Kaya Bilgegil, *Makber*'in İran'lı şair Bîdil'den tesirler taşıdığını ortaya koyduğu mühim çalışmasıyla bu konuya ışık tutmuştur. Bilgegil'in mukayeseli çalışması, *Makber* ile Bîdil'in çocuğuna yazdığı mersiye arasında önemli benzerlikler olduğunu göstermektedir (1958: 79-84). *Makber*'de sadece Bîdil'den değil Fuzûlî'nin *Leyla ve Mecnun*'u ile Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ından da tesirler olduğu yönündeki tespitleri dikkate aldığımızda (Tansel 1938a; Tansel 1938b) Hâmid'in manzumesinin metinlerarasılık bakımından da zengin olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda ünlü bir mukaddimeye de sahip olan *Makber*, çalkantılı bir ruhun yansımasıdır. Şairin ölüm hakkındaki vaveylaları, ayrılığın pek keskin ve yakıcı olduğunu hatırlatmak maksadına hizmet etmektedir. “*Ölüm geldiğinde artık yorum yapmanın pek de mahiyeti ve önemi yoktur. Hâmid de bu keskin hakikati iyi bilir ve neredeyse eserleri bu gerçeği hiç unutturmamak, daha doğrusu insanın yüzüne çarpmak için kaleme alınmış gibidir*” (Mermer 2014: 326). *Makber*, insanlığın kendisinden kaçamayacağı ortak kaderi olan ölüm hakikatine karşı Hâmid'in fevranını ihtiva eder. Bu fevran, klasik şiirimizdeki mersiye geleneği ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir tefekkür âlemine kapı aralar. Nitekim Ali Canip, *Makber*'in çerçevesi ve şairiyle olan münasebeti hakkında şu tespitte bulunur: “*Hamîd'in en şahsî eseri “Makber”dir. Ancak, “Makber”, sadece bir mersiye değildir. Mersiye, basit bir tarife göre, bir ölüm karşısında bir şâirin döktüğü gözyaşları demektir. “Makber”de böyle bir hâssadan daha başka şeyleri vardır. O, Hâmid'in bütün dimağı mesâbesindedir. Diğer bir deyişle, “Makber”, esasen, yaradılışında filozof bir benliğin, ölüm karşısında geçirdiği bir buhrandır*” (Sevgi-Özcan 2005: 187). Her ne kadar felsefi bir buhrana ev sahipliği yapsa da, *Makber* şiirinde de ölümün her bünyede meydana getirebileceği alışlageldik acıya rastlamak mümkündür. Nitekim şiirin varlık sebebi olan Fatma Hanım, hem genç hem de şairin hayat arkadaşı olması nedeniyle ölüm acısını daha ziyade hissettirmektedir. Bu itibarla, şairin *Makber*'de tuttuğu yası, felsefi derinlik dışında kimi ruhsal ve patolojik faktörlere de bağlamak mümkündür. İnsanların ölüm karşısındaki üzüntü düzeyleri hakkında detaylı bir inceleme yapan Tezdan Bildik, bu çerçevede yedi tane faktör belirlemiştir: “*ölen kişinin kimliği, ölen kişi ile ilişkinin doğası, ölüm biçimi, geçmiş kayıpların varlığı, kişilik özellikleri, sosyal destek, yas sürecinde oluşan sıkıntılar*” (Bildik 2013: 225). *Makber*'de Fatma Hanım'a dair zengin içeriği düşündüğümüzde, bu ölümün Hâmid üzerinde ciddi bir etki bıraktığı anlaşılmaktadır.

Makber'in esas konusu gibi görünen Fatma Hanım'ın ölümünü merkeze aldığımızda, bu hadisenin bir düzen içerisinde değil karmaşık duygularla birlikte şiirin birbirinden uzak köşelerine serpiştirildiği görmek mümkündür. Bu dağınıklık, şiire kaynaklık eden ölüm

hakikatinin çeşitli ruh hallerinde aksetmesinden ileri gelir. Şairin ölüme karşı duruşu sadece korku ya da endişe ile sınırlı değildir. Hâmid'in ölüm ajandasında hatıralar, küçük hikâyeler, iç monologlar, tahkir ve sövgüler, yakarış ve sığınmalar ile daha bunun gibi pek çok detay saklıdır. “*Makber Hâmid'in his ve şuur hudutlarını aşan divanelikleridir*” (Akyüz'den akt. Safi 2006: 231). Orhan Okay, meseleye biraz daha etraflıca değinerek *Makber*'in Hâmid'in yaşadığı metafizik buhranların resmigeçidi olduğunu ifade ettikten sonra şiirin iki temel düşünce etrafında şekillendiğini aktarır: Fatma Hanım ve Ölüm. Okay'a göre şiiri aleladelikten kurtaran asıl tarafı ölümdür. (2014: 33-34)

Makber'in şifrelerini eserin mukaddimesinde sunan Abdülhak Hâmid, ölüme karşı verilebilecek her türlü tepkinin anlamsızlığına işaret olarak şiirini muhteva bakımından farklı karakterlerdeki çok sayıda parçaya böler. Bu yönüyle Hâmid'in mukaddimedeki esaslara bağlı kaldığını ve en azından okuru yanıltmayan bir manzume kaleme aldığını söylemek gerekir. Hâmid, mukaddimedeki “*Evet, bu kitabı pâymâl-i mütâlâa eden fikir bir kabristânı dolaşmış olur. Ve kabristânda olduğu gibi, hiçbir şey anlamayarak, içinden çıkıp gider.*” (Tarhan 2013: 10) demekle “merhume eşi Fâtıma Hanım için mısralardan teşekkül eden bir mezar değil sanki mezarlık inşa ettiğini bildirmektedir” (Samsakçı 2015: 315). Şiirinin muğlaklığını ifade ederken aslında okuru ne denli anlaşılması güç bir manzume ile baş başa bıraktığını da itiraf eden Hâmid, insanın ölüm ve ötesini anlamakta çektiği acizlikten de faydalanmıştır. Yer yer buna eşlik eden inanç krizi, şiiri daha dipsiz kuyulara çeker. Nitekim Ahmet Hamdi Tanpınar, *Makber* özelinde şu yorumu yapar: “*Hususî hayatında az çok hoyrat, büyük eğlencelerle karanlık içlenmelerin adamı olan Hâmid, burada bir nevi meczuptur. Her an yanı başında Allah'ı görmeye muhtaçtır. Hiçbir imanın, boşluğunu kolayca dolduramayacağı bir şüphe, bir kuyu gibi derinleşmiştir*” (Tanpınar 1992: 518). Ancak yine de manzumenin sonuna doğru Hâmid'in bu boşluğu doldurmaya çalıştığını, tövbeye yöneldiğini ve nispeten durgunlaştığını görürüz.

4. *Mezarlık'a Dair*

Mehmet Âkif'in ölüm ve ötesini algılayışının somut bir göstergesi olan *Mezarlık* şiiri, ölüme mana verme ve onu estetize etme gayesi taşır. *Mezarlık*, ölüm karşısında mütehayyir ve aciz kalan insana soluk aldırma teşebbüsüdür. Bunun için lâhûtî bir atmosferi devreye sokan şair, okurun ölüme dair olumsuz düşüncelerini ortadan kaldırmayı gaye edinir. Daima hayatla iç içe olan ve ölüm gerçeğine karşı bir kavrayış geliştirmek durumunda olan insan için *Mezarlık* şiiri adeta manevî bir reçetedir. Âkif, muhatabının ölüme bakışındaki çekingenliğinin ve korkusunun farkındadır. O, bu dertten mustarip olan insana, ölümün gerçek yüzünün zahirde gözlemlendiği gibi olmadığının ispatı için sağlam bir iman kalesi inşa etmek ister. Bu imanda, ölümde filizlenen hayatı görmek mümkündür. Şair, toprak altında kapalı bir mekâna sıkışmış gibi görünen ölünün gerçekte hem zaman hem de mekân bakımından boyut değiştirerek tenezzüh ettiğini, ölümden hayat çıkaran mısralarla dile getirir.

Mezarlık, *Safahat*'ta yer alan en dikkat çekici mekân şiirlerinden biridir. Çünkü bu şiirde mekânın çok katmanlardan oluşan etkileyici yönünü görebilmek mümkündür. Şairin muhayyilesindeki mekân, ölümlerin defnedildiği yer olan mezarlığı adeta bir cümbüş yerine çevirerek görünenin arkasındaki görünmeyene ulaşma isteğini olgunlaştırır. “*Mezarlık şiiri, âdeta mezarlığı hayatın içine çeken bir manzûmedir*” (Öztürk 2012: 405). Şiirin *Bakma!* nidası ile başlaması, okuru doğrudan şiirin etki alanına çeken eden güçlü bir davettir. Akabinde daha

samimi ve içten bir temenniye içeren *dur da bir müddet kulak ver* nidası, okura yönelik bir ihtardır. Şairin bu ihtarında, ikna kabiliyeti güçlü işaretlerin varlığını sezme mümkündür.

Mezarlık şiirinde konu, her ne kadar şairin bir mezarlık ziyareti gibi görünse de asıl mevzu, ölümün perde arkasındaki hakikattir. Böylece Âkif'in hamasî söylemine ölümün sessiz çılgılığı dâhil olmuştur. Şiirdeki ibareler, ölümün lâhûtî derinliğini aktarmada ustaca dizilmiştir. Söz konusu derinlik okuru etkisi altına alan ve aynı zamanda zinde tutan bir hüviyete sahiptir. Nitekim *İstiklâl Marşı*'nda 'Korkma!' nidası ile millette seslenen Âkif, *Mezarlık* şiirinde "bakma" ile muhataplarına seslenir. Bu uyarı, aynı zamanda mana âleminin kapısını açan kilit sözcüktür. Ölüme ve ölünün mekânı olan mezarlığa dair menfî düşünceyi değiştirme amacı güden 'bakma' nidası, insanı tefekküre sevk etmektedir. Nitekim bu gaye, şiirin ikinci mısraına da taşınarak 'dur' isteği ile daha da belirginleşir. Âkif, hayatı değil ölümden sonrasını gerçek hayat olarak görür. "*Zindegî zillettir artık bence izzet sendedir*" diyen şair, ölüm korkusunu bir çırpıda söküp atar. Bu ifade, *Mezarlık* şiirinin anahtar dizelerinden biridir aynı zamanda. Âkif'in bu şiirde mezara bakışını "millî ve dinî" olmak üzere iki değere bağlayan Orhan Okay (1990: 160), "böylece alelâde bir ölüm, bir ideal uğruna ölümle yer değiştirir veya bu karakteri kazanmaya başlar." değerlendirmesinde bulunur. Dolayısıyla Âkif'in şiirinde mezarlık ile ilgili bütün olumsuz uyarılar olumluya döner. Gerçek hayat mezarlık ve ötesindedir. Halihazırda yaşanan hayat ise zilletten ibarettir.

5. *Makber'den Mezarlık'a Ölümün Mekânı-Mekânın Ölümü*

Ölümün değişmezliği ve hiçbir insanın bu hakikatten müstesna kalmayacağı gerçeği, sanatın aslî konularından biridir. Her sanat dalında ölümü farklı şekillerde kavrama, ona estetik bir görünüm kazandırma çabası söz konusudur. İslam estetiğinden nişan alan ve kabir taşlarından servilere değin geniş bir yelpazede kendisini gösteren ölüm bahsi, bazen de buhranlı bir bünyede kimi felsefî soruların da eşlik ettiği aşılması güç bir duvar olarak karşımıza çıkabilmektedir. İşte *Makber* ve *Mezarlık* şiirlerini de bu çerçevede iki cenahta değerlendirmek mümkündür.

İlk olarak *Mezarlık* şiirini değerlendirdiğimizde, Âkif'in ölüm ve ötesi hakkındaki ifadelerinin İslamiyet temelinde şüpheye yer bırakmayacak denli teslimiyet içerisinde sunulduğunu görürüz. O, ölüme de ölümü hatırlatan mezarlığa da İslamiyet'in öngördüğü şekilde emin bir tavırla yaklaşır. Bu itibarla Âkif'in şiirinde mezar, Neriman Malkoç'un aşağıda değindiği üzere dinî temeliyle muhafaza edilmiştir: "*İslam telâkkisinde mezar, fânî âlemden ebedî âleme gidişte bir merhaledir. Yaşayanlara hayatın geçiciliğini, âkıbet gidilecek yerin neresi olduğunu hatırlatır. İnsanın dünya gaileleri içinde ebedî âlemi unutmaması, Tanrı'yı daima hatırında tutması için bir ihtar işaretidir. Mezarın bu vasfı Mehmet Âkif'te de aynen muhafaza edilmiştir*" (Öztürkmen 1990: 103). Şiirin hemen başında mezarlığa dair olumsuz bir algıya sahip olan insana seslenen Âkif, bu algıyı kırmayı amaçlar. Bu sebeple de şiir, okuru dikkate ve düşünmeye sevk eden bir nida ile başlar.

Bakma kabristânın ancak sâha-i medhûşuna,

Dur da bir müddet kulak ver nâle-i hâmûşuna (Ersoy 2012: 37)

Âkif'e göre mezarlığın dehşet veren görüntüsü yanıltıcıdır. Onu gerçek manada anlamak için, arka plandaki mahiyetini ve mezarlığın vücuda getirdiği ahengi fark edebilmek gerekir. Mezarlığın 'nâle-i hâmûş'unu bu noktada merkeze alan şair, sessizliğin gücünden faydalanarak okuru maveradaki cümbüşe davet eder. *Kalbi hiç benzer mi bak sîmâ-yı heybet-pûşuna*

mısraıyla mezarlıktaki hakikatin görünenden çok farklı olduğunu dile getirir. Şair, çekinceleri gidermek için mezarlığın bir istirahat mekânı olduğunu ifade ederek bu yolculuğu estetize eder:

Kim ki dalmıştır hayatın seyl-i cûşâ-cûşuna

Can atar, bir gün gelir yorgun düşüp âgûşuna! (Ersoy 2012: 37)

Âkif daha sonra mezarlığı karşısına alarak onu teşhis eder. Mezarlık bir değer halinde şairin duygu ve düşüncelerine tercüman olur. Hamasî tonun perde perde yükselerek devam ettiği dizelerde şairin mezarlığa atfettiği şahsiyet o denli belirginleşir ki ‘sen’ hitabına mazhar olmakla ulvileşen mezarlık, ‘arzulanan mekân’ haline gelir.

Âkif’e göre mezarlık yüksek bir fitrata sahiptir. Bu yükseklik, insanlığın en seçkin simalarını bünyesinde barındırmasından ileri gelmektedir:

Ey mezâristan, ne âlemsin, ne yüksek fitratin

Sende pinhân en güzîn evlâdı insâniyyetin (Ersoy 2012: 37)

Mezarlığı, çoğunlukla insanın aklına ilk gelen korkunç yanıyla değil de uhrevî çizgide ifade eden şair, ölümü de güzel bir neden bağlamış olur. Nitekim bu beyit, “ürkütücü bir meseleyi anlatmakla birlikte okuyana ferahlık, rahatlık verecek anlamlar içeren kelimeler kullanılmak suretiyle “kelâm-ı latîf” niteliği kazanmıştır” (Kumsar 2020: 42). Şiirde geçen “İnsâniyyetin en güzîn evlâdı” ifadesi ile Peygamber Efendimiz kastedilmiştir. (Kumsar 2020: 42) Bu halkaya diğer peygamberleri ve büyük zatları de ilave etmek mümkündür.

Yine Âkif’e göre hakiki manada ibret, hikmet, devlet, hürriyet, hamaset, gayret ve izzetin membaı mezarlıktır. Orası, iklim-i salâhtır, bî-vâyelerin başında müşfik bir cenahtır. Şairin mezarlığa atfettiği bu nitelendirmeler, ölüm karşısında dehşete düşen insanın korkusunu giderme ve yabanî bildiği bir mekânı insan için aşına kılma görevi görmektedir.

Mezarlığı bir bütün olarak ele alan Âkif’in şiirinde, sadece mezar taşları değil, çürümüş toprak, serviler, çukurlar, otlar da tesir gücüne sahiptir. Bu yönüyle bakıldığında şairin mezarlığı tümüyle özümsemiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim *leyl-i dūrâ-dûruna olsun fedâ yüz bin sabah* diyen şair, mezarlığı sahiplenmekle, ölümü hayatın merkezinden çıkarmaya çalışanlara mukabelede bulunur. Mezarlığı milli bir şuurla da nazara veren Âkif, *Şanlı bir tarihsin mâzî-i millet sendedir* mısraıyla, mezarlığı milletin hafızası olarak telakki eder. *Mezarlık* üzerine yazdığı bir makalede bu ifadeye dikkat çeken Midhat Cemal, konuyla alakalı şunları söyler: “*Muhtevâsı mâzî-i millet olduğu için mezarlığı “târîh-i zîşân” olarak şimdiye kadar hiçbir ferd-i mütefekkir tasavvur ve tasvir etmedi. Âkif’in bu infirâdı lâıyk-ı tebrîk*” (Abdulkadiroğlu 1991: 60). Devamında mezarlığı dekor olarak tamamlayan unsurları tek tek zikreden şair, hepsinin mana âlemindeki görüntüsünü tasvir eder. Aşağıdaki mısralarda, mezarlığın mütemmim cüzlerinin güzel bir manaya bağlandığını görmek mümkündür

Nâzeninler yâl ü bâlinden nişandır her kiyâh

Serviler Mevlâ’ya yükselmiş birer berceste âh

Hufreler Mevlâ’dan inmiş en emîn bir hâb-gâh (Ersoy 2012: 38)

Abdülhak Hâmid’in şiiri ise daha en baştan ıstırap kaynağı olan *Eyvâh!* nidası ile başlar. Bu nidanın *Makber* gibi oldukça uzun bir şiirin ilk sözcüğü olarak seçilmesi, şairin efkârı hakkında önemli ipuçları sunar. Manzumenin ilk bentlerinde eşinin ölümüne ve bu ölümün

neden olduğu ayrılığa isyan eden şair, gittikçe mevzuyu derinleştirerek dikkatini mezarın somut örneğinde ölüm ve ötesine yöneltir. *Makber*'in ilk mısralarının ölümüne değil de kaybedişe, ayrılığa adanmış olması da dikkat çekicidir. Şiire,

Eyvâh!.. Ne yer, ne yâr kaldı

Gönlüm dolu âh u zâr kaldı (Tarhan 2013: 20)

beytiyle başlayan Hâmid, ilk başta ölümün saldıgı korkuyu değil de ayrılığın ve sevgilinin yitiminin ruhunda açtığı yaraları dikkatlere sunmaktadır. Şiirin ilk bendini, şaşkınlık ve hayıflanma bildiren,

Bâkî o enîs-i dilden eyvah!..

Beyrut'ta bir mezâr kaldı (Tarhan 2013: 20)

beytiyle tamamlayan Hâmid, şiirin on üçüncü bendindeki *Makber*, sonudur *dakâyıkın bu* mısraına kadar Fatma Hanım'ı şiirin en belirgin imaj kaynağı olarak kullanır. Eşinin ölümünü kabullenmek istemeyen ve bir ümitle onun yeniden hayat bulmasını temenni eden şair,

Çık Fatıma lahddan kıyâm et

Yâdımdaki hâline devâm et (Tarhan 2013: 21)

dizeleriyle her şeyin kaldığı yerden devam etmesi gibi ütöpik bir istekte bulunur. Bu isteğin gerçekleşmesinin mümkün olmadığının farkında olan şair, ölümü kendi mahvı için hazırlanmış bir tuzak olarak görür ve aşağıdaki dizelerde bu emniyetsiz tavır açıkça hissedilir:

Bir tecrübedir bu, hiledir bu...

Yok, mahvıma bir vesîledir bu (Tarhan 2013: 21)

Mezarlık şiirinde ise, *Sendedir ümmidler, senden doğar fecr-i bekâ* mısraıyla mezarlık ümitlerin yeşerdiği yer ve sonsuzluğun kaynağı olarak görülür.

Her hacir-paren okur bin şi'r-i lâhûtî edâ

Her neşiden ruhu eyler sermediyyet-âşinâ (Ersoy 2012: 38)

beytinde, mezar taşlarının adeta güçlü bir şair mesabesinde olduğuna dikkat çekilir. Âkif'in bu teşbih ve güzellemelerine karşın *Makber*'de daha farklı bir anlayış söz konusudur. Hâmid'in tasvir ettiği mezar oldukça ürkütücüdür. Şair,

Efkâr yerinde mâr u gejdüm

Âdem kalır mı gözümde merdüm?

Bu seng, bu mevc-i ye's ü mâtem

Bu hâk, bu zulmet-i mücessem

Ettikçe uyûn ile tesâdüm

Mümkün mü ki fikr ede takaddüm? (Tarhan 2013: 36)

gibi dizelerle, mezarlıktan sudur edebilecek güzel düşüncelerin önüne set çeker. *Mezarlık* şiirinin aksine toprağa ve mezar taşına sitem edilir. Şiirde *eyvâh* gibi teessüf, endişe ve korku bildiren ifadelerle sıkça rastlanır:

*Zî-cismsin ey hayâl-i dilber
 Bilsen ne görür seni görenler
 Eyvâh! Nedir fakat bu toprak?
 Eyvâh! Niçin fakat bu mermer?
 Âkif ise,
 Şu mâsivâ denilen kayd-ı ukde-ber-ukde
 Kırılmadan olamaz rûh bir dem âsûde
 Fakat kırılmak için böyle bir zemîn ister (Ersoy 2012: 38)*

mısralarında ifade ettiği üzere, ruhun huzura kavuşması için mezara girmeyi bir şart olarak görür. Nitekim mukayyet olan bu dünyada tam bir huzura kavuşmak mümkün değildir. Mezarlık, dünya sıkıntılarını geride bırakarak yeni bir cihana adım atmanın kapısıdır. Nitekim mezarlığa gidince kendini böyle bir ahvalde müşahede eden Âkif,

*Ufuk değişti, önümden çekildi eski cihan
 Göründü karşımda fûshat-serâ-yı kabristan
 Fakat o koca bir deryâ-yı sermediyyet idi
 Ki her hazîre-i sengîni mevc-i müncemîdi (Ersoy 2012: 39)*

mısralarıyla bu yeni âleme dair bir tablo çizer. Şair, taşları donmuş bir dalga gibi olan bu sermedi deryada ölümün sonsuzluğa kapı açan yanına işaret eder. Hâmid'de ise mezar taşının suskunluğu, sebatı tepkiye neden olur. Şair,

*Gaşıyetti beni sebâtın ey seng
 Feryâdımı duymuyor musun sen?
 Ey seng demek o hüsne Yârab
 Yârab, bu ne inkılâb-ı agreb! (Tarhan 2013: 94)*

gibi dizelerde mezar taşlarında hayat emaresi bulamadığından şikayet eder. Ayrıca o, aşağıdaki beyitte görüleceği üzere, toprağa girmeyi güzel bir nedene bağlamaya yanaşmaz.

*Bülbül göremem yine gurabı
 Cennet sayamam yine türâbı (Tarhan 2013: 79)
 Makber'de hem duygu hem de düşünce ufku dalgalı bir seyir izlemektedir.
 Bu sıfır nedir hisâb içinde?
 Erkâm ona inkılab içinde
 Bir hîcî-i zî-vücûd, yahut,
 Bir kabirdir ıztırâb içinde. (Tarhan 2013: 22)*

diyen şair, daha sonra

Yarab öleyim mi neyleyim ben

Ayrı yaşayım mı sevdiğimden? (Tarhan 2013: 25)

demekle felsefî derinlikten bağı yanık bir şairin hüznünlü haletine geçiş yapabilmektedir. Bir tarafta aklın öncülük ettiği çözümsüzlük diğer tarafta özlem ve hasret şiiri daima beslemektedir. Rıza Tevfik'in dediği gibi (1984: 97), “*Makber'in bütün felsefesi gönül ile aklın mezar başında muârazasından neş'et etmiştir.*” Bu mücadeleyi pek çok dizede görmek mümkündür. Sözelimi,

Ya kahve ya çay içerdik erken

Kalkıp piyano çalardı derken (Tarhan 2013: 85)

mısralarında alelade bir yaşantıyı anımsatan,

Ölmek ona hiç yakışmıyor hiç

Gönlüm bu söze alışmıyor hiç (Tarhan 2013: 99)

gibi mısralarda ölümü bir türlü kabullenmek istemeyen Hâmid,

Andıkça seni büyür hayalim

Bir fecr-i 'azîm olur leyâlim

Nâmın ne kadar enîs-i cândır

Feryâdım ile sana revandır (Tarhan 2013: 120)

gibi dizelerle de şiirini maşukuna hadim eden bir sanatkâr vaziyeti alır. Şair, eşinden ayrılmanın ve onu kabre koymanın meydana getirdiği teessüre o denli güçlü bir şekilde vurgu yapar ki, Hâmid'in kendi ölümüne veryansın ettiği sanılır. Bu aynı zamanda büyük bir ürpermenin neticesidir. “İman ile şüphe arasında bir boşlukta olmanın ürpermesi. İşte Hâmid'in bütün şairliği kazandığı nokta. *Makber* bu ürpermenin çok gelişi güzel, fakat tabiatı itibarıyla zengin doğmuş çocuğudur” (Tanpınar 1992: 258). *Makber*'de ölüm, ölenen çok ona tanıklık eden etkiler:

Akreb onu yer, olan benim zâr;

Yerde o yatar, çeken benim bâr...

Öldün, yaşarım senin için ben,

Ölmüş gibiyim fakat içimden. (Tarhan 2013: 94-95)

Âkif'in şiirinde ise mezarlık adeta bir mekteptir. İlâhî kudretin tecellilerini ve dolayısıyla onun varlığının delillerini müşahade etmek için bir “zemîn-i marifet”tir. O sadece topraktan ibaret değildir. İlâhî huzura kavuşmanın yanı sıra nice dimağlardan süzölmüş bir kültür ve medeniyetin mücessem timsalidir. Aşağıdaki beyitler, bu noktada önemli mesajlar içermektedir:

Cevherin, toprak değil, pek başka bir ma'den senin.

Âh bilmezler ki üstünden geçerlerken senin,

Bin dimâğın lübbüdür her zerre hâkinden senin.

Öyle feyyâz, ey zemîn-i ma'rifet mâyen senin:

Sâye-gâhından çıkarken rûh olur her ten senin. (Ersoy 2012: 37-38)

Makber'de ise mezar adeta şüphe merkezidir. Âkif'te maverayı anlamak için bir hüccet yerine geçen mezar, Hâmid'de şüphelerin membaı olarak görülür ve ortadan kaldırılması için Allah'a yakarma vasıtası olur. Başka bir dizede ise mezar, zehri çoğaltan, dalgalandıran bir mekân olarak belirir:

Öldür şu memâtı, eyle bir dek,

Kaldır şu mezârı, kalmasın şek. (Tarhan 2013: 76)

(...)

Ey kabr, yok, ey temevvüc-i zehr (Tarhan 2013: 77)

Mehmet Âkif'in şiirinde ise mezarlık, aynı zamanda ruhsal terapi vasıtasıdır. Gündelik yaşamın tüm sıkıntılarına karşın mezarlık bir rahatlama ve dinlenme yeri olarak dikkat çekmektedir:

Sıkınca ruhumu ba'zen metâlibiyle hayât

Olur yegâne mesirem mahalle-i emvât (Ersoy 2012: 38)

diyerek mezarlığı bir mesire yeri mesabesinde gören şair,

Ne levs-i hırs ü mezellet zemîn-i pâkinde

Ne hây ü hûy-i maişet harîm-i hâkinde (Ersoy 2012: 38)

mısralarında görüldüğü üzere, hayatın tekâlifinden mustarip olan insan için ölümü ve dolayısıyla mezarlığı bir istirahat olarak görür. Mezarlığı mesire yeri olarak gören düşüncede itikadın verdiği güven ön plana çıkmaktadır. Şairin tüm çabaları, mezarlığın kaynağını teşkil eden ölüme ve sonrasına ilişkin olumlu bir bakış açısı kazandırabilmek ve ölümün getirdiği ayrılığa güzel bir anlam katabilmek amacına hizmet etmektedir. Gerçi Hâmid de mezarlığı bir anlamda mesire yeri olarak görür. *Makber*'de,

Ol şehrin inâsına nazîre

Kim makbereyi bulur mesîre (Tarhan 2013: 103)

beytine tâbi tarafından düşülen dipnotta, özellikle Doğu'da mezarlıkların dolaşmak, oynamak için kadın ve çocuklar tarafından mesken tutulduğuna yer verilir. Ancak Âkif için mezarlık, ruhsal âlemin mesire alanıyken Hâmid'de bu noktadaki derinlik daha sıgırdır.

Mezarlık şiirinde, mekâna canlılık ve renk katan bir dayanak bulunmaktadır. Bir hikâye eşliğinde sunulan bu dayanak, Kur'an-ı Kerim'dir. Şiirin son kısmında Âkif, Eyüp mezarlığına gider ve her parçasını huzur içinde tarif ettiği mezarlıkta kendisiyle baş başa kalarak feraha kavuşur. Bu sırada kulağına çalınan lahutî bir ses, manen coşkulu fakat maddeten suskun olan mezarlığın sessizliğini bozar. Bu durumu,

Fakat bu beste-i lâhût nereden aksediyor

Ki "ellezî halâka'l-mevte ve'l hayâte..." diyor (Ersoy 2012: 39)

şeklinde ifade eden şair, ölümün tıpkı hayat gibi Allah tarafından yaratıldığını beyan eden Mülk suresinin ikinci ayetini iktibas etmekle, manzumeyi bir coşku seline doğru sürükler. Ayeti okuyan, annesiyle birlikte bir kabrin başında bulunan bir çocuktur. Şaire,

Zemîne ra'se verirken neşâid-i melekût,

Ne manzaraydı İlâhî o makber-i mebhût (Ersoy 2012: 40)

dedirtecek kadar tesir gösteren İlâhî kelim, mezarlıktaki kabir taşlarını, kitâbeleri, servileri vecde getiren güçlü bir etki oluşturur. Şair, bir haşyet dalgası içinde ifade ettiği bu vecd silsilesinden şu beyitle sıyrılır:

Kıyâm-ı aczini seyreyledim.. Ne dehşetmiş.

Sücûd-ı hilkatî görmek huzûr-ı kudrette! (Ersoy 2012: 40)

Görüldüğü üzere Âkif, dini bir fon olarak değil, şiirin aslî merkezi olarak ele almaktadır. O, Kur'an-ı Kerim'den iktibas ettiği ayeti, ölüm ve ötesine dair düşüncelerine somut bir dayanak ve açık bir mesaj olarak aktarır. Bu itibarla, “Âkif’in manzumeleri, mücerred hissiyât-ı diniyyeye ma’kes olduğu için, bazılarınca istihfaf ediliyor” (Süleyman Nazif, 2015: 44) tespitinin işaret ettiği örneklerden birinin *Mezarlık* şiiri olduğunu söylemek mümkündür.

Makber’de ise durum hem farklı hem karmaşıktır. Orada şairin duyguları ölünün mekânı olarak mezar üzerinde değil ölümün kendisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yoğunluğa oldukça haklı ve etkin bir gerekçe ile kuvvet veren şair -ki bu gerekçe Fatma Hanım’ın vefatıdır- ölümü ve ayrılığı bir problem olarak görmektedir. Bu problemin ruh ve düşünce dünyasındaki akislerini bir tefekkür ve tahayyül mozağine çeviren Abdülhak Hâmid, şiirini okuyanlara oldukça dramatik bir ölüm ötesi yaşatır. Bu şiirde; acının zirvesi, sığınmanın en ürkek hali, isyanın doruğu, ağlamanın utandıran çocuksuluğu, güzel hatıraların esintisi, korkunun en yalın biçimi, endişeli bir ruhun çırpınışı, güzel bir kadının sesi ve ölümün yakın nefesi bir arada bulunmaktadır. Orhan Seyfî’nin ifadesiyle, “*Makberde bazen irtifai yıldızlara dokunan şair bazan da toprak üstünde emekler*” (Orhon 1937: 10).

Makber ve *Mezarlık* şiirleri arasında önemli kesişim noktalarının bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Bu minvalde *Makber*’in,

Makber sonudur dakâyıkın bu

Bir sır-ı garibi Hâlık’ın bu (Tarhan 2013: 24)

beytinde, *Mezarlık* ile ciddi bir örtüşme söz konusudur. Burada, ayrılığın bünyede meydana getirdiği yıkım nispeten hafifler ve ölüm hakikati anlaşılmaya çalışılır. *Makber*’i inceliklerin nihayetinde göstermek, Âkif’in işaret ettiği *Ey ademle varlığın ser-haddi* düşüncesiyle benzer bir yol tutmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her iki şiirde de derinliğe eğilim, şiirin temel taşlarından biridir. Hâmid aşağıdaki beyitte de yine bu derinliğe vurgu yapar:

Yârab bu mezâr pek derîndir,

‘Umkân denilir sana karîndir. (Tarhan 2013: 80)

Ancak şu var ki, *Makber*’de “ölümden sonra ne olacak sorusu çözümsüz kalır.” (Bezirci, 2000: 57) Yine de Hâmid, şiirin sonuna doğru İlâhî dergâha sığınma isteğini daha belirgin bir dille seslendirmeye başlar. Aslında şiirde çok defa yer verilen *Yarâb* nidası, şiirin sonuna doğru teslimiyet örtüsüne bürünerek karşımıza çıkar ve şair bu minvalde Allah’a daha çok yer vermeye başlar:

Mâder seni söylemekte azher,

Makber seni eylemekte ezber. (Tarhan 2013: 119)

beytinde, teslimiyetin neticelerini gösteren Hâmid, eşinin bir melek olarak cennete uçtuğuna inandığını kaydeder. Aşağıdaki beyitlerde ise, Allah'a yakaran, Peygamber Efendimiz'i şefaathçi yapan, mezarlığın servilerini olumlu bir bakışla ifade eden Hâmid, en nihayetinde yakınmalarından ötürü pişmanlık duyar ve ervahı incittiği düşüncesiyle rücusunu tamamlar.

Allah... Derim, gelir mecâlim;

Allah... Derim, biter zevâlim. (Tarhan 2013: 120)

(...)

Allah'a yakınsın ey Muhammed!..

Ey 'akl-ı muazzam u mü'ebbed (Tarhan 2013: 120)

(...)

Her serv durur misâl-i dilber,

Hoştur bu mükevvenât yekser... (Tarhan 2013: 121)

(...)

Artık keseyim yeter figânı;

Ervâha dokumasın ziyânı (Tarhan 2013: 121)

Ölümün şairin ruhunda bıraktığı derin izlerin tezahürü olarak *Eyvâh* nidası ile başlayan *Makber*, ölüm ve ötesine dair sorgunun ikinci plana atılması ve şairin Allah'a sığınması ile nihayete erer. Dolayısıyla *Makber*'de muallakta kalmış gibi görünen ölüm meselesi şairin ruhunu iç huzura kavuşmak için yaptığı bir manevra ile tıpkı *Mezarlık* şiirinde olduğu gibi dinî bir temelde sonuçlanır. Ancak *Akif*'te baştan sona güçlü bir şekilde varlığını hissettiren bu temel, *Makber*'de ancak şiirin sonunda bir ümit ışığı olarak belirir.

Sonuç

Aynı dönemlerde yaşamış iki dost şair olan Abdülhak Hâmid ve Mehmet Âkif'in kaleminden süzülen *Makber* ve *Mezarlık* şiirleri, ölümü ve ötesini iki farklı perspektiften sunmaktadır. *Makber*'de inişli çıkışlı bir seyir izleyen ve hayat ile ölüm arasında bocalayan ruh, Hâmid'in şiirinden izler de taşıyan *Mezarlık*'ta iyiden iyiye yükselerek geniş bir âlemi seyretme imkânı elde eder. *Makber*, hayatın en büyük korkusu olan ölümü yine hayatla izah etme endişesi ile ölüme dair birçok duyguyu art arda sıralarken *Mezarlık* şiirinde ölüm hakikati temelinde arzu edilen bir mekân tasavvuru söz konusudur. Her iki şiirde de ölüm ve sonrasına dair metafizik bir derinlik söz konusudur. *Makber*'de şüpheli, ret ile kabul arasında bocalayan bir ruhun terennümlerine yol açan bu derinlik, *Mezarlık* şiirinde ölümün kesif perdesini kaldıran ve hakikatin iç yüzünü gösteren bir inanca kılavuzluk eder. Bununla birlikte her iki şiirde de güçlü referanslar bulunmaktadır. Âkif'in şiirini baştan sona saran manevi dinamikler okuru yönlendirmede güçlü bir etkiye sahipken *Makber*'de bu dinamikler, şairin isyanını örtmek istediği bir sığınma vesilesi olur. Neticede, her iki şiir de ölüm mefhumunu estetik bir endişe ile aktarma hususunda Türk edebiyatının iki güzide numunesi olarak dikkat çekmektedir.

Etik Beyan

“Makber ve Mezarlık Şiirlerinde Ölüm ve Ötesi” adlı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; ULAKBİM TR DİZİN 2020 ölçütlerine göre çalışmada etik kurul onayını gerektiren herhangi bir veri toplama ihtiyacı duyulmamıştır.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim-Abdülkadiroğlu, Nuran (1991). *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar*. İstanbul: Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı.
- Akıncı, Gündüz (1954). *Abdülhak Hamit Tarhan Hayatı Eserleri ve Sanatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akyüz, Ali Kâmi (2006). “Hâmid ve Makber”. *Hâmidname*. haz. İhsan Sâfi, İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları. 231-234.
- Akün, Ömer Faruk (1959). *Makberden Önce Abdülhak Hâmid’de Ölüm Temi*. Doçentlik Tezi. İstanbul: İSAM Kütüphanesi T811.31.
- Bezirci, Asım (2000). *Abdülhak Hâmit*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bildik, Tezdan (2013). “Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas”, *Ege Tıp Dergisi*. 52(4):223-229.
- Bilgegil, Kaya (1958). “Abdülhak Hâmid Üzerinde Bîdil Te’siri Bîdil’in Bir Mersiyesi ve Makber”. *Türkiyat Mecmuası*, (13): 79-84.
- Ersoy, Mehmed Âkif (2012). *Safahat*. haz. M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eşref Edib (1938). *Mehmed Âkif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*. İstanbul: Asârî İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı Marifet Basımevi.
- Kanık, Orhan Veli (2002). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2011). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Koç, Mustafa (2002). “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açından Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (6): 7-20.
- Kumsar, İsmail Alper (2020). *Safahat’ta Özlü Sözler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuntay, Mithat Cemal (1990). *Mehmet Âkif*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim Meâli* (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Levinas, Emmanuel (2006). *Ölüm ve Zaman*. çev. Nami Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mermer, Kenan (2014). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Değişen Metafizik ve Edebiyat: Abdülhak Hâmid Tarhan Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Okay, Orhan (1990). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Orhon, Orhan Seyfi (1937). *Abdülhak Hâmid Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitabhanesi.
- Öztürk, Ali (2012). “İslam Şairi Mehmet Âkif”, editör Yalçın Yaman. *İslâmi Türk Edebiyatı Sempozyumu*. 29-30 Nisan 2011. İstanbul: Sütun Yayınları. 391-407.

- Öztürkmen, Neriman Malkoç (1990). *M. Âkif ve Dünyası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rıza Tevfik (1984). *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Samsakçı, Mehmet (2015). *Ölüme Açılan Estetik Kapı: Türk Mezar Taşı Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sevgi, Ahmet-Özcan, Mustafa (2005). *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*. İstanbul: Tablet Yayınları.
- Süleyman Nazif (2015). *Mehmed Âkif*. haz. M. Ertuğrul Düздаğ. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1938a). "Makber'de Leyla ve Mecnun Hüsün ve Aşk Tesirleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*. 10 (59): 454-461.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1938b). "Makber'de Leyla ve Mecnun Hüsün ve Aşk Tesirleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*. 10 (60): 541-544.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1991). *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Tarancı, Cahit Sıtkı (2004). *Otuz Beş Yaş*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (2013). *Makber*. haz. Özge Şahin Uğurel. İstanbul: Çağrı Yayınları.